

TÜRK KÜLTÜRÜNDE DOĞUMLA İLGİLİ TABULAR VE İŞLEVLERİ

Seval KASIMOĞLU*

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de doğum tabularının tespit edilerek işlevlerinin incelenmesidir. Her toplumda geçiş dönemleri, kendi inanç sistemleri çerçevesinde farklı pratiklerle, tabularla şekillendirilmiştir. Doğum hazırlık aşamasından sonucuna kadar pek çok tabu ile şekillenmiş önemli bir geçiş dönemidir. Bu gelenekte tabular hem bireyler hem de toplum açısından incelenebilir. Doğum süresince yemeden içmeye, dışarı çıkandan eve girene kadar günlük hayatta rahatça yapılan eylemler sınırlandırılmaktadır. Bunun yanı sıra anne ve çocuğun dışarıdan herhangi bir şeye maruz kalmamasına dikkat edildiği gibi onlara ait, onların vücutlarıyla bağlantılı parçaların da (tükürük, kan, ter, tırnak, göbek, diş gibi) alelade olarak dışarıya atımı yasaklanmıştır. İnsanlığın ilk kurallar silsilesi olan tabular, çeşitli gelenekler aracılığıyla varlığını sürdürmektedir. Doğum tabuları, toplum yapısındaki çeşitli değişikliklere karşın varlığını sürdürmektedir. Onun varlığını sürdürmesindeki temel işlev soyun devamını sağlama ve nesillerin sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesi arzusudur. Bu noktada çalışma doğumla ilgili tabuların neler olduğu ve bu tabuların hangi işlevleri üstlendiği sorusu çerçevesinde hazırlanmıştır. Bu perspektifle çalışmada, ilk olarak tabu ile ilgili, daha sonra da doğum tabusu ile ilgili bilgi verilmiştir. Çalışmanın bir sonraki bölümünde tabular; doğum öncesi tabular, doğum esnasıyla ilgili tabular ve doğum sonrası tabular isimleri altında incelenmiştir. Bu temel başlıklar da kendi içerisinde çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Doğum öncesi tabular; çocuksuzluk tabusu, erkek çocuk olmaması tabusu, yemekle ve aşermeye ilgili tabular, dokunma ile ilgili tabular, bakmayla ilgili tabular başlıkları altında incelenmiştir. Doğum esnasına ilişkin tabular başlığı altında düğüm tabularına yer verilmiştir. Doğum sonrası tabuları ise lohusa tabusu, isimle ilgili tabular, tırnak, saç, göbek bağı ve plasenta ile ilgili tabular ve nazar tabusu başlıkları altında incelenmiştir. Bu sınıflandırmalar kapsamında, belirlenen tabu örneklerinden hareketle doğumla ilgili tabular işlevsel açıdan ele alınmıştır. Yukarıda belirtilen hususlar bağlamında makale, doğrudan doğum tabusu ve bunların işlevleri konusuna yönelen ilk çalışma olması yönünden önemlidir. Buna karşın doğumla ilgili tabuların ve işlevlerin daha geniş kapsamlı bir çalışmada incelenmesi gerektiği çalışmanın temel sonucudur.

Anahtar Kelimeler: Doğum, geçiş dönemleri, işlev, lohusa, tabu.

TABOOS RELATED TO BIRTH IN TURKISH CULTURE AND ITS FUNCTIONS

Abstract

The aim of this study is to determine the birth taboos in Turkey and to examine their functions. Transition periods in every society have been shaped by different practices and taboos within the framework of their own belief systems. Birth is a transitional period surrounded by many taboos from the preparation stage to the end. In this tradition, taboos can be examined from both the mother's and the baby's point of view. During the birth, activities that are done comfortably in daily life are limited, from eating to drinking, from going out to entering the house. In addition, care is taken not to expose the mother and child to anything from the outside, and it is forbidden to throw out parts of their bodies (such as saliva, blood, sweat, nails, navel, teeth, etc.) Taboos, which are the first set of rules of humanity, continue to exist through various traditions. Birth taboos continue to exist despite various changes in the structure of society. The main function in its survival is the desire to ensure the continuation of the lineage and to continue the

* Bu çalışma, 08-10 Haziran 2022 tarihinde Çankırı Karatekin Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü tarafından düzenlenen I. Türkiyat Kongresi’nde sunulmuş bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

* Dr. Öğr. Üys., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çankırı/ Türkiye, sevalkasimoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2706-9492.

existence of generations in a healthy way. This study has been prepared within the framework of the question of what the taboos about birth are and what functions these taboos undertake. With this perspective, in the study, firstly, information about taboo and then about birth taboo is given. Later in the study, taboos that emerged in this process were examined under the names of prenatal taboos, taboos related to birth and postnatal taboos. These main titles are also divided into various sub-titles within themselves. prenatal taboos; Childlessness taboo, not having a son, taboos about food and craving, taboos about touch, taboos about looking. Node taboos are included under the title of taboos related to the time of birth. Postpartum taboos, on the other hand, were examined under the titles of puerperal taboo, taboos about names, taboos about nails, hair, umbilical cord and placenta, and evil eye taboo. Within the scope of these classifications, taboos related to birth were examined functionally based on the determined taboo examples. In the context of the above-mentioned issues, the article is important in that it is the first study that directly addresses the subject of birth taboo and their functions. However, the main conclusion of the study is that taboos and functions related to childbirth should be examined in a wider study.

Keywords: Birth, rites of passage, function, puerperal, taboo.

Giriş

İnsan hayatında önemli geçiş dönemleri bulunmaktadır. Geçiş ritüellerinin yoğun olarak görüldüğü “doğum”, “evlenme” ve “ölüm” gibi dönemler, geleneksel toplumda hayatının devamı açısından önemlidir. Bu dönemler etrafında pek çok ritüel, inanış, büyüsel işlemler, kaçınma ve yasaklama vs. meydana gelmiş ve toplumun kolektif hafızasını şekillendirmiştir.

Tabu, Polonezce bir sözcüktür. Bu dil “ta” “işaretlemek, nişan koymak” ve “pu” “olağanüstü, insanı şaşırtan, dikkat çeken” kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. (Güngör, 2006: 70). Sigmund Freud’a göre tabu, insanlığın yazılı olmayan en eski kuralı olarak yasaklamalarla ortaya çıkan, yasakların ihlali ile ceza sistemlerini doğuran, yasağın çiğnenmesi sonucu ortaya çıkan kutsallığı ya da kirliliği anlatır. (Freud 2002: 36). Freud tabunun “bilinç dışında güçlü bir yönelme isteğinin bulunduğu yasaklanmış bir eylem” (Freud 2002: 36) olduğunu öne sürer.

Maria Leach (1972: 1098) “dinî ve sosyal bir yasaklamalar sistemi olan” tabuların bir kişi, nesne, yer olabileceğini söyler. Bu yasaklamalar sisteminin dokunmama, bahsetmeme, söylememe, yapmama gibi belli eylemler üzerinde yoğunlaştığını belirten yazar, bunların altında yatan unsurları 1. Kutsallık, 2. Bazı insanların sahip olduğu gizemli güç, 3. Doğaüstülük (rahipler, krallar, şefler, yabancılar, hamileler, kadınlar vs.), 4. Kirlilik (belirli yiyecekler, hasta kişiler, suçlular, cesetler vs.), 5. Tehlike (cesetler, ölümlerin adları, evliliğe müdahale gibi), 6. Koruma sağlamak (işlenmiş tarlalar, kişisel eşyalar vs.) şeklinde maddelendirir.

Tabuların saygıdan korkuya duygusal tepkisel bir kaynağı olduğunu söyleyen Hutton Webster, sözlerine şu şekilde devam etmektedir:

Bir tabunun yetkesi, başka hiçbir yasaklamamanın yetkesine benzemez. Bu konuda düşünülmez, akıl yürütülmez, tartışma yapılmaz. Tabu demek, düpedüz, varlığı kabul edilen, kendisinden korkulan bir tehlikenin gölgesi altında bir "yapmayacaksın" buyruğudur. Yasaklamaya uymama hareketinin istemeden ya da iyi niyetle yapılmış olmasının hiçbir anlamı yoktur, tabuya karşı gelenin övgüye değer amaçları ya da bilgisizliği sonucu değiştirmez, yapılan hareketin hoşgörüsüyle karşılanmasını sağlamaz. (...) (akt. Reed, 2004: 42)

Tabuların temel amacı “insanın geçiş dönemlerindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan zararlı etkilerden ve tehlikelerden korumaktır.” (Arık ve Eroğlu, 2019: 219). Tabular, sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yöneticiler (krallar, hükümdarlar), kâhinler, ölümler sürekli tabular kategorisinde yer alırken; lohusalar, adet gören kadınlar, hamileler, avcılar geçici tabulardır.

Tabuyla birlikte en fazla ele alınan kavram temastır. Kutsal ya da tehlikeli özelliği olan tabunun bulaşma özelliğinin de olduğu görülmektedir. Temas, tabunun bulaşması için öncelikli vasıttır. Temas; dokunma, yeme, bakış gibi somut eylemlerle gerçekleştiği gibi düşünce gibi soyut eylemlerle de gerçekleşebilir. Tabulu (kimi yörelerde tabeli olarak da ifade edilir.) kişinin temasta bulunduğu unsurlarla, hayvanlarla, kişilerle etkileşimde oldukları ve ruhsal olarak birbirlerini etkileyebildikleri inancından dolayı çeşitli yasaklar, kaçınmalar söz konusudur. Hamilelik ve doğum süreci, annenin ve bebeğin sağlıklı bir şekilde yaşamalarına devam etmeleri için pek çok yasaklar, kısıtlamalar ve kaçınmaları beraberinde getirmiştir. Çalışmada anneye ve bebeğe dair bu tabular doğum öncesi, doğum esnası ve doğum sonrası olarak sınıflandırılarak incelenmiştir. Doğumla ilgili tabular çok fazla çeşitlilik göstermesine rağmen konu bir makale kapsamında ele alındığı için kısaltılmıştır. Bu kısıtlamalar dâhilinde doğumla ilgili tabular, üçlü sınıflamanın içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır.

Doğum Tabusu Kavramı

İnsan yaşamının başlangıcını ifade eden ve ilk geçiş dönemi olan doğuma, kutsallık atfeden pek çok inanış ve pratik bulunmaktadır. Bu inanış ve pratikleri şekillendiren en önemli unsurlar toplumun kültürel, sosyal, tarihi, dinî birikimleri ve değer yargılarıdır. Bu değer yargıları doğrultusunda doğumla ilgili bazı inanışlar ve pratikler tabulaşırken bazıları da devam ettirilmesi için desteklenmektedir. Doğum bu şekilde korunup gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilir.

Doğum hazırlık aşamasından sonucuna kadar tabularla çevrilmiş bir süreçtir. Doğumla ilgili tabular, temelde anne ve bebeği hastalığa ve ölüme karşı korumaya yönelik uygulamalardır. Tabunun tanımında ortaya çıkan kutsal ve kirli/tehlikeli özelliklerini en iyi gösterdiği geçiş dönemlerinden biri doğumdur. Çocuk, kut sahibidir. Andrey Victoroviç Anohin, kamlık inancına sahip Teleütlerde ruh inancını inceleyen çalışmasında “Çocuğun doğumunu kut’un gelişi, çocuk olmasını da tam tersi kut’un olmayışı” olarak açıklamaktadır. (2017: 20). Çalışmada kutun “gökyüzü sakini-iyesi olan ve dördüncü göksel katta yaşayan insan kut’unun yaratıcısı enem Yayıçı (Ana Yaratıcı) tarafından” ana rahmine yerleştirildiğini ve bu kutun bir süre sonra “kızılkurt (kızılkurt, solucan) görünümünü aldığı söyler (2017: 21). Burada ceninin anne karnındaki görünümünü betimlenmiştir.

Doğumun başlangıcından sonuna kadar hatta çok uzun süre çocuk kutsal olarak görülür ve korunur. Anne ise ancak çocuk doğduktan ve anne olduktan sonra kutsaldır. Yaşar Kalafat, “dul kadın”, “çocuğu olmayan veya çocukları yaşayamayan kadın”, “çok nikâh görmüş kadın/Birkaç kere nikâhlanmış kadın”, “evlenmesi çok gecikmiş evlenememiş kız”, “Kendisinden yaşça küçük kız kardeşleri evlenmişlerken hâlâ evlenememiş olan kız” (Kalafat, 2022: 111) gibi örneklerin halk arasında kutsuz kişi/kutsuz kadın olarak nitelendirildiğini söylemektedir. Benzer şekilde hamilelik sürecinden doğumun sonuna kadar hasta, lohusa döneminde kirli kabul edilmesi kadının tabu olarak görüldüğünü işaret etmektedir. Hamile bir kadın için halk arasında yüklü, gebe, iki canlı, karnı burnunda, ağır, ayağı ağır, boylu sözcüklerle “arka eteği uzamış, ön eteği kısalmış”, orta kata kiracı gelmek” (Örnek, 2016: 189) gibi örtmecelerin kullanılması da doğumun bir tabu olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Doğum tabularının temel amacı annenin ve bebeğin sağlıklı bir yaşam elde etmesidir. Doğum tabuları bu noktada hastalık ve ölümü, toplumun geri kalanlarından keskin bir biçimde "yasaklar" ve toplumun sağlıklı nesiller yetiştirmesinde önemli işlevler üstlenir. Hamileliğin başlangıcından doğum sonrasına kadar çocuğun, annenin, ailenin ve toplumun korunması amacıyla yemeden içmeye, dışarı çıkandan eve girene kadar günlük hayatta rahatça yapılan eylemler sınırlandırılmaktadır.

Türk kültüründe doğum tabuları yalnızca hamilelikle başlamaz. Toplum içinde kadın henüz bir çocukken bile çocuğu olmayabileceği hatırlatılarak sıklıkla ayağını sıcak tutması, soğuk yerlere basmaması konusunda uyarılır. Bu durum bile doğuma ne kadar verildiği ve bununla ilgili tabuların henüz kişinin çocukluk döneminde ortaya çıktığını göstermektedir. Böyle olmasına rağmen makalenin sınırlı bir kapsama sahip olmasından dolayı tabuları belli başlı başlıklar halinde ele almak gerekmiştir.

Doğum Öncesi Tabular

1. Çocuksuzluk Tabusu:

Türk kültüründe çocuk, neslin devamı açısından kutsal kabul edilmektedir. Jean Paul Roux’un (2011: 142), büyük bir felaket olarak tanımladığı çocuksuzluk kendi başına bir tabudur. Çocuksuzlukla ilgili “kara don” “uğursuz”, “karadan”, “beli açık”, “gurubaş”, “kör ocak”, “döltutmaz”, “dölsüz”, “tohumuz” gibi örtmeceler vardır. Beddualarda çocuksuzlukla ilgili pek çok örneğe de rastlamak mümkündür. “Allah çocuk koklatmasın”; “Birtanecik evladı bulamayasın”; “Çocuk diye sevdiceğin taş olsun”; “Çoluk çocuğa kavuşmayasın”; “Evlad diye bağrına taş bas”; “Yavrum diye kundağında taş bele”, “Ocağımı tüttürecek evlat yüzü görme” bunlardan birkaçıdır.

Halk nezdinde çocuksuzluğun çoğunlukla kadınla özdeşleştirildiği görülmektedir. Bununla ilgili çeşitli atasözleri “Allah görür dağını, öyle verir bağını”; “Çocuksuz kadın, tuzsuz ekmek”; “Doğurmayan kadından, oğlaklı kadın yeğdir”; “Oğlu kızı olmayan avrattan eski hasır yeğdir”; “Soysuz kalacak yiğide, kısır kadın rast gelir” (Güngör, 2016: 13) şeklindedir.

Çocuksuzluk motifinin bir yansımasını Dede Korkut Kitabı’ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı’nda görmek mümkündür. Bu anlatıda Bayındır Han’ın verdiği toyda Dirse Han çocuğu olmadığı için kara otağda ağırlanır, altına kara keçe serilir ve kara koyun yahnisinden yedirilir. Bu tavrını açıklarken Bayındır Han’ın söylediği cümle de çocuksuzluk tabusunu ortaya koymaktadır: “Kimin ki oğlu kızı yok, kara otağa kondurun, kara keçe altına döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin, yerse yesin, yemezse kalsın gitsin demiştir. Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun oğlu kızı olmayana Allah Taala

beddua etmiştir, biz de beddua ederiz, belli bilsin demiş idi.” (Ergin, 2001: 21). Benzer şekilde Kam Püre'nün Oğlu Bamsı Beyrek destanında Pay Püre çocuğu olmayışını Allah Ta'ala'nın bir cezası olarak görür (Ergin, 2008: 116). Bu anlatılardan yola çıkarak çocuksuzluğun Tanrı'nın bir kargışı, çocuk sahibi olmanın da Tanrı'nın kişiye verdiği bir kut olarak algılandığı görülmektedir. Dede Korkut'taki Tanrının bir ceza olarak çocuk vermemesi inancının hâlâ halk arasında yaygınlığını koruduğu görülmektedir. Bir derlemede bu inanç kaynak kişi tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: “Bazı kimseler de kötü bir kimse olduğunu ve bu nedenle Allah'ın onu cezalandırdığını düşünüp kendilerine pek yanaşmazlar.” (Yüksel, 2007: 48).

Çocuğu olmayan kadının uğursuz, kutsuz sayılması onun toplumsal bazı uygulamalardan da dışlanmasına neden olmuştur. Bu dışlanmanın altında James George Frazer'in “benzer olay benzeri doğurur.” (Örnek, 2016: 141) biçimindeki anlayışını görmek mümkündür. Bununla ilgili bazı inanışları şu şekilde örneklemek mümkündür: “Çocuksuz kadının, çeyiz işlerine bakması uygun karşılanmaz.” “Yeni doğan bebek, çocuksuz kadına ya da çocuğu ölen kadına gösterilmez.” gibi. Bu örnekler ışığında “çocuksuz” ya da “çocuğu ölen kadın” bir uğursuzluk, kutsuzluk simgesidir. Bu uygulamalarda çocuksuz kadının yeni evlenecek kişiye, yeni doğan bebeğe bakışının da benzer bir uğursuzluğa, kutsuzluğa sebep olabileceği inancı hâkimdir.

Halk nezdinde çocuksuz olmanın kusuru çoğunlukla kadında arandığı için, bu kusura karşı alınan önlemler de çoğunlukla kadına yöneliktir. Anadolu'da çocuğu olmayan kadınların çeşitli kutsal mekânlara giderek sembolik satılma uygulamalarını gerçekleştirmeleri bu çerçevededir. Benzer şekilde çocuksuz kadınların çocuk sahibi olan başka kadınların elinden su içmesi, onların eşyalarını kullanmaları gibi pek çok uygulama bu tabudan kaçınmak için yapılan temas büyüü nezdindeki önlemlerdir.

2. Erkek Çocuk Olmaması Tabusu:

Erkek çocuk, toplum tarafından soyun sürdüren kişi, ocağın bekçisi olarak görülmektedir. Bu durumun pekçok örneği atasözlerine yansımıştır. “Kız doğuran it gibi, oğlan doğuran at gibi yatar.”, “Oğlan doğuran övünsün, kız doğuran dövünsün.”, “Oğlan olsun deli olsun, ekmek olsun kuru olsun.” gibi atasözleri toplum içinde erkek çocuk doğurmanın önemini ortaya koymaktadır.

Toplum tarafından erkek çocuğa sahip olamama çoğunlukla kadınla ilgili bir kusur olarak görülmektedir. Henüz düğün aşamasındayken gelinin kucağına erkek çocuk verilmesi, gelin ve damadın yatağında erkek çocuğun yuvarlanması gibi uygulamalar hem erkek çocuğa verilen önemi hem de kadına erkek çocuk doğurması yönündeki bir iletiyi göstermektedir.

Erkek çocuğun doğumuyla ve korunmasıyla ilgili bazı uygulamalar erkek çocuk olmamasının toplum için bir tabu oluşturduğunu göstermektedir. Bu uygulamalardan biri erkek çocuğun doğmasının ardından saçlarının uzatılarak, kulağına küpe takılması ve kız elbiseleri giydirilmesidir. Erkek çocuğu korumak için kız çocuğu kılığına sokulması toplumda kız ve erkek çocuklara verilen değer ne kadar farklılaşabileceğini ortaya koymaktadır.

3. Yemekle ve Aşerme ile İlgili Tabular:

Doğum öncesine ait uygulamalardan biri, çocuğun sağlıklı olması için annenin yediklerini ve içtiklerini düzenlemekle ilgilidir. Hamilelik döneminde majik bir etkiyle kadının yiyip içtiklerinin bebeği doğrudan etkilediğine dair inanç çerçevesinde annenin “bazı hayvanlarının etini yemekten kaçın”dığı görülür (Freud, 2002: 137). Bu hayvanların “arzu edilmeyen özelliklerinin, örneğin korkaklıklarının karnında taşıdığı çocuğa geçeceği” (Freud, 2002: 137) düşünülmektedir.

3.1. Aşermeyle İlgili Tabular:

Hamilelikte bazı yiyecekleri yeme içme isteği aşerme olarak bilinmektedir. Halk arasında aşerme, aş yermek, aş çalmak, yerikleme, başı kel olmak, başı döngün olmak, başıbozuk olmak, başı bulanık olmak, göynü kötü (Örnek, 2016: 134-135) olmak şeklinde de ifade edilmektedir. Aşeren kadına istediği verilmezse çocuğun sakat doğacağına, anneye zarar geleceğine ya da çocuğun vücudunda lekeler görüleceğine inanılır. Böyle bir sorunla karşılaşmamak için aranan yiyecek bulunmazsa “yedim” diyerek üç defa avuç içinin yalanması Türkiye’de çok sık görülen bir uygulamadır. Benzer şekilde kadının aşerdiği yiyeceği yiyemezse

“göğsünün şişeceğine” dair bir inanış da bu tabunun yaygınlığını göstermektedir. Bu inanış sonucu pek çok önleyici pratik ortaya çıkmıştır. Bunlardan birkaçı bu şekildedir: “Aşeren kadın sokakta gezerken yemek kokusu alıp da o yemeği canı çeker ancak yiyemezse, göğsü şişer ve kadın hastalanır. Bu durumu ortadan kaldırmak için lokantadan bir bulaşık süngeri getirilip kadının göğsünün ve dilinin üzerinde gezdirilir. (KK-2). Diğer bir uygulama ise aşeren kadının burnuna koku geldiğini anlayan başka bir kadın ‘umduğun bu olsun’ diyerek aşeren kadının haberi olmadan göğsünün ucunu hızlı bir şekilde çeker. Böylece kadının göğüsleri iner ve kadın rahatlar. (KK-3).

Aşerme dönemiyle ilgili toplumunda yaygın bir inanış “Ye tatlıyı doğur atlıyı; ye ekşiyi doğur Ayşe’yi” sözüyle ifade edilmektedir. Aşerme döneminde yenilen yiyeceklerin çocuğa etki edeceğine dair örneklerden bazıları şunlardır: Özellikle aşerme döneminde hamilelerin sakatat, ciğer yememeleri gerektiğine inanılır. Yediklerinde bebeğin vücudunda leke çıkacağına inanılmaktadır. (KK-1). Hamile kadın gül yediği veya kokladığı zaman bebeğin vücudunda kırmızı bir leke çıkacağına inanılır. (KK-4). Hamilenin evine bir misafir geldiğinde çayı misafir demler ve hamilenin yanına getirir. Hamile de çayı karıştırırsa çocuğu gamzeli olur. (KK-1). Aşererken kıvrıcık tarlasına oturup kıvrıcık yiyen kişinin çocuğun saçını kıvrıcık olur. (KK-2).

4. Dokunmayla İlgili Tabular:

Bebeğin korunması açısından doğumun başından sonuna kadar bütün süreçler önemlidir. Doğum öncesinde karnındaki bebeğe etki edeceğine dair inanç çerçevesinde hamilenin dokunduğu şeylere dikkat etmesi gerekir. Bu durumla ilgili doğum gelenekleri çerçevesinde pek çok derleme yapılmıştır. Bu derlemelerde hamilenin kiraz, çilek, nar gibi kırmızı renk meyveler ile ciğer, et gibi yiyecekleri yedikten sonra ellerini vücuduna dokundurmasının kısıtlandığına dikkat çekilmektedir. Bu derlemelerden ikisi şu şekildedir: “Ben kızıma hamileyken canım kiraz çekti. Ağacın altına oturup kirazı yedim ama o sırada karnım kaşınıncı bilmediğimden kaşındım. Kızımın karnının o tarafından kiraz şeklinde bir leke var.” (KK-1). Aşerme döneminde ciğer, çilek, zeytin, salça, nar gibi yiyecekler yenildikten sonra eller yıkanmadan vücudun herhangi bir yerine sürülürse, doğacak çocuğun vücudunda da yenilen yiyeceklere benzer şekiller çıkacağı inancı oldukça yaygındır. (Irmak, 2016: 117).

Dokunma ile ilgili tabuların ortaya çıktığı yerlerden biri türbelerdir. Hamile “türbeye gittiğinde elini yüzüne veya vücudunun herhangi bir yerine sürerse, bebeğinin vücudunda kahverenkli beneklerin çıkacağına” dair (Irmak, 2016: 117) inanç çerçevesinde kısıtlamalara neredeyse pek çok ilde rastlanmaktadır.

Dokunmanın olumlu karşılanacağı örneklerden biri çocuksuzluktur. Bu örnek, çocuksuz kadınların çocuk sahibi olanların kapılarına, eşiklerine dokunmasıdır. Bu uygulamada “ocak, eşik, kapı gibi ev iyelerinin mensup oldukları evlerin sınırları dâhilinde tesir gösterdikleri” (Araz, 1995: 95) inancı hâkimdir. Böylece çocuk sahibi olan kişinin “şahsında ve yuvasında bulunan çoğalma fonksiyonuna sahip himayeci ruhların sevgisini kazanıp, onları kandırarak şaşırtmak ve yardımlarını” (Araz, 1995: 95) sağlamak inancı hâkimdir. Bunun aksine hamile bir kadının eşige dokunması ya da oturması sakınılan bir durumdur. Bu bağlamda aynı durumun hamile ile çocuksuz biri için farklı özellikler, kabuller taşıdığı görülmektedir.

5. Bakmayla İlgili Tabular:

Emile Durkheim (2005: 363), temasın yalnızca dokunma ile gerçekleşmediğini, bakışın da temas olduğunu söylemektedir. Bakışın büyü, mistik, etkili bir gücünün olduğuna ve tesir ettiği kişiyi olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyebileceğine dair inanç çerçevesinde hem hamileyle hem de bebekle ilgili pek çok bakışa dair tabu bulunmaktadır. Hamile bir kişinin bakışının çocuğun dış görünüşüne ve kişiliğine sirayet edeceği toplum tarafından olumlu ve olumsuz görülen birtakım hayvanlar, kişiler, nesnelere bulunmaktadır. Kadın ayıya bakarsa doğacak çocuk kıllı, tavşana veya deveye bakarsa dudağı kesik-yarık, köpeğe bakarsa çocuğun kötü huylu, fareye bakarsa çocuğu tüylü, yılanı bakarsa çocuğun kötürüm, soğukkanlı ve dilsiz olacağına dair inanışlar bulunmaktadır. Bu bağlamda elde edilen diğer veriler de şu şekildedir: Kadın yangına veya büyük alevlere bakarsa ya da yangın olayını yaşarsa, çocuğun vücudunda çibanlar çıkar. Cenazeye veya ölü kişiye bakarsa çocuğun yüzü renksiz, soluk ve sarı olur. Hamile bir kadın gökkuşağına baktığı zaman karnındaki bebek kızsız erkek, erkekse kız olacağına inanılır. (KK-1).

Doğum Esnasıyla İlgili Tabular

Doğumun gerçekleşmesi esnasında en korkulan durum annenin ve bebeğin ölümüne sebep olan komplikasyonlardır. En istenileni ise annenin “bir avazda” çocuk sahibi olabilmesidir. Bebeğin kolaylıkla doğumu için pek çok inanış bulunmaktadır. Evde kapalı, düğümlü, bağlı, kilitli bir şey bulundurulmaması, örgülü saçların çözülmesi, evde ateş yakılması, dualı sözlerin suya okunarak içilmesi, Kuran’dan ayetlerin ya da surelerin okunması bunlara örnek verilebilir.

1. Düğüm Tabusu:

Düğüm, bağlama, kilit tabuları doğum açısından sembolik olarak kadını bağlayan, kadının doğum yapmasını engelleyen ya da doğumu zorlaştıran bir unsur olarak görülmektedir. Frazer düğümlerle ilgili tabuyu taklit ilkesiyle ele alarak “Taklit ya da homeopatik büyü ilkesine göre bir iplik büyüünün yaratacağı fiziksel engelleme ya da geciktirme kadının bedeninde de benzer bir engelleme ve geciktirme etkisi yaratacağını” (2019: 293) söylemektedir. Bu bağlamda doğumun zorlaşmasının engellenmesi için evde düğümlü olan her şey çözülür.

Düğüm ve kilidin kullanıldığı bir başka tabu da çocuksuzluk tabusudur. Her ne kadar, doğumu kolaylaştırmak için düğümlerin çözülmesine dair bir inanç varsa da çocuk sahibi olmak için yapılan uygulamalardan biri kadının beline bir kuşağın bağlanması ya da bir kilidin kapalı halde takılmasıdır. Örneğin Kayseri/Pınarbaşı’nda çocuğu olmasını isteyen kişiler, çeşitli “hocalara”, “ocaklılara” başvururlar. Çocuğu düşen kişiler “düşüğü önlemek için hocaya gittiklerinde hoca bir kilit okuyarak kadının beline bağlar, anahtarını da kadına verir. Doğum zamanına kadar kilidin kapalı olması nedeniyle çocuğun düşmeyeceğine inanılır. Doğum başlayınca kilit açılır ve çocuk dünyaya gelir. (Örnek, 2016: 100).

Doğumun kolay geçmesi için kolay doğum yapmış bir kadının elinden, gebe kadının kocası ve kocasının ailesinin elinden su içmesi, Meryem Ana otunu su ile kaynatarak içmek gibi uygulamalar bu tabunun çözülmesinde su kültürünün önemini ortaya koymaktadır.

Hamile bir kadının doğumunun kolay olması için hurma yemesi gerektiğine dair Çankırı’da bir inanış bulunmaktadır. Bu inanışın temelinde ise Hz. Meryem’in hurma ağacının altında doğum yaptığına dair menkıbe yatmaktadır. Bu menkıbeye göre uzak bir diyara gelen ve orada doğum sancıları tutan Hz. Meryem, bir hurma ağacının yanına gelir. Allah, Meryem’e hurma ağacını sallamasını ve üzerine dökülen taze hurmaları yemesini vahiy eder. (KK-3). Yapılan derlemelerde bu menkıbe anlatılarak hurma yemenin doğumu kolaylaştırıcı bir etkisinin olduğunun altı çizilmiştir.

Doğum Sonrası Tabular:

Doğum sonrası anne ve bebek açısından riskli bir dönemi işaret eder. Lohusalık, annenin ve bebeğin hastalık kapmaması açısından eve kapandığı bir dönemdir. Doğumdan sonraki kırk günlük süreçte, dışarıdan eve getirilen her şeye dikkat edildiği gibi içeriden (evin içinden) dışarıya atılan şeylere de dikkat edilmektedir. Bunun yanı sıra anne ve çocuğun dışarıdan herhangi bir şeye maruz kalmamasına dikkat edildiği gibi onlara ait, onların vücutlarıyla bağlantılı parçaların da (tükürük, kan, ter, tırnak, göbek, diş gibi) alelade olarak dışarıya atımı yasaklanmıştır. Doğum sonrasına ilişkin tabulardan birkaçı şu şekildedir:

1. Lohusa Tabusu:

Hamile bir kadın doğum yaptıktan sonraki kırk gün lohusa olarak adlandırılmaktadır. Kadının sağlık açısından zayıf olduğu bu dönemle ilgili pek çok inanış vardır. Halk arasında lohusanın mezarının kırk gün boyunca açık olacağı, lohusanın bir ayağının mezarda olduğuna dair inanış söz konusudur.

Frazer, lohusa kadının pek çok toplumda tıpkı adet gören kadın gibi tabulaştırıldığını söyleyerek şu şekilde sözlerine devam etmektedir:

“Birçok halklarda lohusa kadınlara, benzer nedenlerle benzer kısıtlamalar uygulanır, kadınların bu dönemlerde tehlikeli bir durumda olduğu ve dokundukları şeye ve kişiye zarar vereceği varsayılır; dolayısıyla iyileşip tekrar güçlerini kazandıkları döneme, yani varsayılan tehlike geçene kadar karantinada tutulurlar.” (Frazer, 2019: 154)

Bebeğin ve annenin doğumdan sonra kırk gün boyunca ev dışına çıkmaması (çıkacaksa da önlemine alması), Frazer'in belirttiği bu karantina süreciyle açıklanabilir. Kadının bu dönemde sağlık açısından zayıf olmasından dolayı hem korunması gereken hem de doğumdan sonra adet görmesinden dolayı kendisinden korunulması gereken ikili bir yapıya sahip olması dikkate değerdir.

Lohusalıkla ilgili tabular kapsamında ele alınması gereken bir kavram da *kırk basması*dır. Kırk sözcüğü bu tamlamada doğumdan sonraki kırk günü; basma kavramıyla ise yine halk arasında "albasması" olarak ifade edilen bir tür canlının kadını ya da çocuğu nefessiz bırakması eylemi işaret edilmektedir. Adı bile bir tabu oluşturan kırk basmasını önlemek üzere ölümü ve hastalığı temsil eden kişilerle, nesnelere karşılaşılmasının önlenmesi için tedbirler ve tabular oluşmuştur. Bunların önde gelenlerinden biri lohusalarla ilgilidir. Bu kırk gün içinde iki kırkının karşılaşması ya da kırklı birinin çocuğu ziyaretinin çocuğa ve anneye zarar vereceğine dair inanış bulunmaktadır. Kırk basmasıyla ilgili bir pratik kırk basan bebeğin mezarla/ölümle sembolik olarak buluşturulmasıdır. Bu uygulamaya göre kırk basan bir bebek, bir mezarın içine yatırılır. Bebek eğer mezara konulduğunda ağlarsa yaşayacağı, bebek ağlamazsa öleceği düşünülmektedir. Bu pratik bağlamında diğer dünya ile içine doğulan dünya arasında bir konumda bulunan bebeğin anne rahmini simgeleyen mezarın içine konulması ritüeli yeniden doğuşun bir simgesidir. Victor Turner'ın ifade ettiği gibi "çocuklar da ölümler ile yaşayanlar arasında aracıdır; rahimden kısa süre önce çıkmışlardır. Ve birçok kültürde rahim ile mezar bir tutulur, çünkü ikisi de meyvelerin kaynağı ve atıkların alıcısı olan toprağa benzetilir." (Turner, 2018: 180)

Kırkının, ölümle ve hastalıkla bağlantılı görülmesi onun kirli olarak tabulaşmasını sağlamıştır. Örnek, lohusanın kirli olarak tabulaşması konusunda şunları söylemektedir:

"Doğum yapan kadınların belirli bir süre başkalarına tabu olması çeşitli kültürlerde yer almaktadır. İslam kültür çevresinde de aynı durumu görüyoruz. Orta çağda Müslümanlarda 'kırk gün anne pisliğinden temizlenemez sayılırdı. O ne evden dışarı çıkabilir, ne de dağlara bakabilirdi, çünkü temiz olmadığından kaynakları kuruturdu. Yirmi bir gün saçlarını ıslatması ve herhangi bir şeye dokunması yasaktı. Yoksa pisliği yaymış olurdu." (Örnek, 2016: 203).

Âdet gören bir kadının yenidoğanı ve lohusayı ziyaretinin yasaklanması da aynı mantık çerçevesinde ele alınmalıdır. Böyle bir durumda bebeğin ve lohusanın çeşitli şekillerde zarar göreceği düşünülür. Aynı şekilde kırklı birinin değil bir cenazeye katılması, cenazeye katılan biri tarafından ziyaret edilmesi bile halk nezdinden yasaklı olarak kabul edilir. Çocuğu olmayan ya da çocuğu ölen birinin de çocuğu ve anneyi görmesi yasaklıdır.

Eşinin ya da eşini temsil eden nesnelere (ceket gibi) lohusanın yanında bulunması hâlinde onu koruyacağı, bu durumda lohusanın yanına bu kötü ruhun yaklaşamayacağına dair inanç ve uygulamalar bulunmaktadır.

Lohusalıkla ilgili bu tabunun oluşturduğu kavramlardan biri "erkek lohusalığı"dır. Erkek lohusalığı veya kuvad sendromu "yeni doğum yapmış anneye veya çocuğuna musallat olacağı düşünülen cin, peri gibi kötü ruhları yanıltarak anne ve çocuktan uzaklaştırmak ve babayla çocuk arasındaki ilişkiyi sıkılaştırmak için babanın doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumun ardından sanki çocuğu kendi doğuracakmış veya doğurmuş gibi davranması" (Emiroğlu ve Aydın, 2009: 268-269) olarak tanımlanmaktadır. Genep (2022: 62) erkek lohusalığını baba lohusalığı ya da yalancı lohusalık olarak adlandırmaktadır. Bu ritlerin "doğumu koruyucu ya da kolaylaştırıcı ritler ve yer değiştirici ritler" olduklarını ve "kesinlikle geçiş ritüelleri içerisinde ikinci bir kategoriye yerleştirilmeleri gerektiğini" (Genep, 2022: 62) belirtmektedir.

2. İsimle İlgili Tabular:

Türk kültüründe çocuklara isim vermenin önemli bir yeri vardır. "İnsanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simge" (Örnek, 2016: 148) olarak tanımlanan isim, doğumdan kısa bir süre sonra belli bir törenle çocuğa verilir. Özellikle cuma günü, baba ya da aile büyüğü erkeklerden biri tarafından bebeğin sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okunarak çocuğun adı üç defa tekrar edilir. Ad vermenin büyüsel dinsel etkisinden dolayı ve parça bütün ilişkisiyle ilgili olarak çocuklara ad verilirken birtakım tabular ortaya çıkmıştır.

Çocuk ölümlerinin fazla olduğu ailelerde çocuklara verilen isimlerde bu etkiyi görmek mümkündür. Bu tür çocuk kayıplarının çok olduğu ailelerde bebeğe Durdu, Yaşar, Dursun gibi adlar verilmektedir. Bunun yanı sıra isim verildikten sonra konulan ismin “çocuğa yaramadığı”, “çocuğun ismi kaldıramadığı”, “çocuğa ismin ağır geldiği” gibi inanışlardan dolayı yeni bir ismin verildiği görülmektedir.

Erkek çocuk sahibi olmak isteyip de sürekli kız çocuğu sahibi olan aileler arasındaki birtakım uygulamaları bu başlık altında değerlendirmek mümkündür. Bu aileler son kızlarına Döndü, Satı, Satılmış, Songül, Sonnur gibi isimler vererek erkek çocuk sahibi olmaya çalışırlar.

Toplum içinde doğum sonrasında çocuklara isim verilmemesi ya da çocuğun isminin yerine “çirkin”, “yumurcak” gibi örtmecelerden yararlanma uygulamasına rastlanmaktadır. Bu uygulamanın amacı “Dünyanın birçok yerinde çocuklara beğenilen, sevilen ad koyma eğilimi varken kimi kültürlerde güzel adların kötü ruhların ilgisini çektiğine ve onların kıskançlığına yol açtığına inanılır. Bundan dolayı çocuklara aşağılayıcı, küçültücü, korkunç, hoş gitmeyen tiksindirici adlar verme geleneği ortaya çıkmış, çocuklara kötü isimler verilmiştir. (Arık, 2010: 7). İsim verme ile ilgili bir uygulama da çocuksuzluk tabusu bağlamındadır. Bu uygulamada çocuğu olan ancak yaşamayan ailelerin kendi isimlerini çocuklarına isim olarak verdikleri görülür. Böylece anne ve babanın isminin verilerek ata ruhun memnun edilmesi yoluyla çocuğun yaşatılması amacı güdülmektedir.

3. Tırnak, Saç, Göbek Bağı, Plasenta ile İlgili Tabular:

Bebekle ilgili tabulardan bir kısmı bebek bedeninde olan tırnak, saç, göbek bağı, plasenta ile belirtilen unsurların kesilmesi ve atılmasıyla ilgilidir. Temas büyüünün parça bütün ilişkisi bağlamında tırnak, saç ve göbek bağı parçayı temsil etmektedir. “Birbirleriyle bağlantılı ve ilişkili şeyler, fiziksel ‘temas’ ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkiler. Yani, bir şeyde bulunan güç, o şeyin başka nesnelere teması dolayısıyla bir dereceye kadar onlara bulaşır, böylece bir kez birbirleriyle temas etmiş olan şeyler her zaman için birbirlerine sempatik kalırlar” (Örnek 1979: 142) açıklaması doğrultusunda bebekten ayrılan saç, tırnak, göbek bağı gibi unsurların bebekten ayrılmasına rağmen onun hayatına etki edebileceğine dair yaygın inanışlar bulunmaktadır.

“Ruhun özü” (Roux, 2011: 177) olarak kabul edilen göbek bağı kesildikten sonra çocuğa zarar getirmeyeceğine inanılan bir yere gömülür. Bu hâliyle göbek bağı ve plasentanın bebekle fiziksel bağı kesilmiş olmasına rağmen ruhani olarak onu etkileyen bir özelliğinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda göbek bağı ve plasentanın dini bütün biri olması için cami avlusuna, okuyan biri olması için okul bahçesine, evine düşkün olması için evin içine gömülmesi gibi uygulamalar bu özellikler çerçevesinde ele alınır. Benzer şekilde bebeğin tırnağıyla, saçıyla ilgili inançlarda da büyüsel bir etkinin varlığı görülmektedir. Bebeğin ilk tırnağının, saçının kesildiği zaman ve bunların nereye atıldığı önemlidir. Şayet kırkı çıkmadan tırnağı, saçının kesilirse bebeğin arsız ya da hırsız olacağına hatta ömrünün kısalaacağına dair bir inanç bulunmaktadır.

4. Nazar Tabusu:

Nazar, bakışın olumsuz gücünü ifade etmek üzere kullanılan bir sözcüktür. Özellikle haset, kıskançlık ve imrenme gibi duygularla birlikte ifade edilmektedir. Ancak halk arasında kişinin nazarının en fazla sevdiği kişilere geçeceğine dair bir inanış da bulunmaktadır. Doğum gelenekleri çerçevesinde nazarla ilgili önlemlerden bazıları şunlardır:

Yeni doğan bebeklere ve kişinin malına nazar değmemesi için bir iğde ağacından kesilen dal yontulur. Eğer bu uygulama bebek için yapılmışsa bebeğin koltuk altına yontulan iğde dalı takılır. Bu inanışa göre bebeğe nazar değmez. (KK-4). Yılanın omurluğu, yeni gelinlerin, gülbüz delikanlıların, bebeklerin üzerine nazar değmemesi için takılır. Büyüyü de bozacağına inanılmaktadır. (KK-4). Yeni doğan bebeklere nazar değmemesi için tavuk dışkısı, tavuğun taşlık ismi verilen organından çıkarılan taşlar, koltuk altından koparılan tüy, bir diş sarımsak, tırnak, çörek otu, susam ve yedi tane kahve çekirdeği bir çaputa konur. Çaputta çıkılan bu malzemeler bebeğin koltuk altına takılır. Böylece bebeğin nazarlardan, “pis nefesten ve göremediğimiz varlıklardan korunacağına” (KK-1) inanılır. Hem bebeklere hem de “nasibi kesilmiş ve nazar değen kişilerin” (KK-2) nasiplerinin açılması ve üzerlerinden nazarın kalkması için yapılan bir pratik

de tuzla ilgilidir. Bebeğin ya da kişinin başının üzerinde bir avuç tuz, üç İhlas bir Fatıha okunarak gezdirilir. Bu bir avuç tuz daha sonra ateşe atılır. Böylece bebeğin ve diğer nazar değen kişilerin nasiplerinin açılacağına ve nazarın üzerlerinden kalkacağına inanılmaktadır. (KK-2).

Nazarla ilgili bir başka uygulama ise şu şekildedir: Bir tas su nazar değen kişinin ya da bebeğin başının üzerine konur. Diğer bir kişi kibriti yakıp tasın içindeki suyun içine atar. Kişi bu uygulamayı yaparken “Göz edenin gözü çıksın, kadınsa göğsünden, erkekse gözünden patlasın” der. Bebeğin üzerindeki nazarın kalkacağına ve kısmetinin açılacağına inanılan bu uygulamada su kültürünün izleri görülmektedir.

Doğum Tabularının İşlevleri

Tabuların işlevi Sigmund Freud’un, Northcote Thomas’ın Encyclopedia Britannica’ya yazdığı Taboo maddesinde şu şekilde verilmektedir:

“Tabunun amaçları çeşitlidir: Doğrudan doğruya tabular (a) önemli kişilerin, başkanların, rahiplerin ve benzerleriyle eşyanın kötülükten korunmasını; (b) zayıfların, yani kadınların, çocukların ve genellikle sıradan halkın, başkan ve rahiplerin erkinin anlamından, yani büyü etkisinden korunmasını; (c) belli besinleri yeme, vb. yoluyla, cesetlerle birlikte bulunup konuşma yoluyla ya da dokunmayla oluşacak tehlikelere karşı korunmayı; (d) yaşamın başlıca edimlerini, doğumları, erdirmeyi (initiation), evlenmeyi ve cinsel etkinlikleri korumayı; (e) insanları tanrıların ve cinlerin öfkesinden ya da gücünden korumasını; (f) doğmamış çocukların ve ana babalarına bağlı küçük çocukların belli edimlerin sonuçlarından ve özellikle bazı besinlerden çıktığı varsayılan özgünlüklerin geçmesinden korunmasını sağlar” (Freud, 2002: 36).

Freud’un doğumla ilgili tabuların işlevleri konusunda söylediklerinden temel olarak bu tabuların “anne ve bebeği koruma” işlevinin ön planda olduğu görülmektedir. Anne ve bebeği sağlıklı bir şekilde topluma katma amacı dışında tabuların pek çok işlevi bulunmaktadır. Bunları şu şekilde maddelendirerek incelemek mümkündür:

1. Doğum tabuları, evlilik ile anneliğin değerini ve çocuk doğururken girilen hayati tehlikeyi açığa vurur. (Douglas, 2017: 91).

Doğumla belirtilen geçiş ritüeli temelde hayat ve ölüm ikiliği üzerine kurulmuştur. Bu sebeple ortaya çıkan tabularda temelde ölümün önlenmesi ve yaşamın devam ettirilmesi amacı ön plandadır. Tabular, annenin ve bebeğin “korkulan ruhani tehlike kendilerine erişemeyecek ya da onlardan yayılamayacak şekilde dünyanın geri kalanından (ayırırlar). Bu tabular, deyiş yerindeyse bu kişileri çarpan ya da dış dünyayla temas sonucu zarar veren elektiriğe karşı yalıtkan işlevi görmektedir.” (Frazer, 2019: 225).

Toplum içinde aileye olan inanç çerçevesinde çocuk önemlidir. Çocuk, hem ailenin neşe veren bir unsuru hem de kadın ve erkeği anne ve baba yapan kişidir. Roux (2011: 140), “Birçok topluluğun bir kadını ancak çocuk doğurduktan sonra gerçekten eş olarak kabul etmesi bunun bir kanıtıdır.” diyerek kadın için çocuğun önemine de dikkat çekmektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan tabular, gerek doğumun zorluğunu gerekse annenin bu zorluklarla nasıl başa çıktığını ortaya koymaktadır. Anne açısından tabularla çevrili bu süreçte yalnız olmadığını ortaya koyarak ona destek sağlar.

2. Kutsalın varlığın sürdürmesine yardımcı olur.

Tabu sözcüğü temelde kutsalla ilişkili olmasına rağmen “dokunulamaz olan ölümlere ilişkin de kılınmış ve yasakta bulaşıcı bir unsurun bulunduğu da ima edilmiştir.” (Morris, 2004: 211). Bu noktada tabu sözcüğü yasak, kutsallık, kirlilik ve bulaşma sözcüklerinin birleşiminden meydana gelen bir bütündür. Kutsal olan çiğnenemez, yok edilemez; onunla temas edilmesi gerektiğinde tabu oluşundan kaynaklanan bir felakete maruz kalmamak için özel ritüellere başvurulmalıdır. (kutsal bir mekâna girmeden önce abdest almak gibi). (Polat, 2017: 105). Bir başka ifadeyle kutsal olan yasaklanarak korunur. Bu bağlamda tabuların kutsal ile sıradan dünya arasında bir bariyer oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sıradan olanı kutsalın sınırlarına sokarken; kutsalı da çeşitli kılıklara sokarak sıradanın dünyasına yaklaştırır.

Kutsal, sıradan olanı korkutarak kendisine yaklaştırır. Doğum tabularını da bu şekilde görmek mümkündür. Örneğin pek çok doğum tabusunun amacı anneyi ve bebeği ölüm ve hastalıktan korumaktır.

Tabu, ölümü âdetâ insanların yaptıkları çeşitli pratiklerle temasa geçecekleri şekilde somutlaştırır. Bu tabular vasıtasıyla örneğin çocuğunu korumak isteyen bir anne onları sembolik olarak başkasına satarak ölümden kurtarır ya da bebeğinin yüzüne, gözüne is, pis sürerek ölümü kandırabileceğine inanır.

3. Erkeğin erkini, kadının yerini, toplumun devamını sağlama işlevi:

Doğum, toplumun devamı açısından önemlidir. Doğum tabuları temelde kadınlarla ilgili algılanmasına rağmen “hiçbir zaman saf fizyolojik ya da özel bir süreç olarak kalmaz. Gebeye ve kocasına kaçınılmaz türden bir dizi davranış kuralı dayanır. Bunlar genelde yeni doğacak organizmanın esenliği konusundaki kanılarla gerekçelendirilir, bütün topluluk, özellikle de akrabalar doğum olayıyla ve sayılarının artmasıyla ilgili olduğu için de hazırlık ayinleri, gebeliğe ve ana babalığın daha sonraki aşamalarına ilişkin ahlak kamuyu ilgilendiren konulardır.” (Malinowski, 1992: 113).

Toplumun varlığını sürdürmesi, neslin devamını sürdürmesi için çocuk tasarımının kişinin erken dönemlerinden itibaren başladığı bilinmektedir. Henüz çocukken oynanan oyunlarda sıklıkla girilen rollerden biri annelik ve babalıktır. Bu noktada annelik ve babalığın neredeyse çocukluktan itibaren öğrenilen bir şey olduğunu söylemek mümkündür.

Doğum süresince ortaya çıkan tabular, anne ve baba adaylarına bu sürecin zorluklarını hatırlattığı gibi bu zorlu süreçten geçtikten sonra ortak bir kader oluşturur. Geleneksel kültürde kadının evlilikte yerini sağlamlaştırması doğumla mümkündür. Bu bağlamda Gennep, doğum ritinin amacını, “kadını önceden ait olduğu toplumlarla yeniden kaynaştırmak, özellikle ilk çocuğunu doğurduğunda, hele ki erkekse, anne olarak ona toplumda yeni bir konum sağlamaktır.” (Gennep, 2022: 53) şeklinde açıklamaktadır.

Doğum kadın için olduğu kadar erkek için de önemlidir. Toplum içinde erkeğin erkini ispatlamasının bir vasıtası olarak görülen çocuk sahibi olmayı Örnek şu şekilde ifade etmektedir: “Doğum, kadına duyulan saygınlığı artırdığı gibi, onun aile, akraba ve grup içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba ise, “evlat sahibi” olmakla hem geleceğe güvenle bakar hem de dostları ve yakınları arasında saygınlık kazanmış olur. Çünkü kısır kadın, doğuramadığı için, yakınlarınca ne kadar küçümsenirse, erkek de aynı biçimde çevreden gelen baskının ve “erkek yerine konmama”nın toplumsal ve ruhsal ezikliğini duyar.” (Örnek, 2016: 132).

4. Gelecek adına umut verme işlevi:

Doğum, temelde anne, baba ve bebeğin ve genelde toplumun varlığını sürdürebilmesi için önemlidir. Tabuların oluşturduğu düzen, toplumun hem kutsal olana hem de sıradan olana dair bilgi ve birikimini ortaya koyar. Bu birikim çerçevesinde davranan bireyler, “terbiye edici eşik işlevinin” (Turner, 2018: 176) bariz bir şekilde ortaya konduğu tabulara itaat ederek artık topluma ait olduklarını kanıtlamış olurlar. Hamilelik sürecinden bebeğin toplum içine çıkabildiği sürece kadar doğum tabuları hem anneyi, hem babayı hem de içinde bulunduğu toplumu kendine itaat edildiği takdirde güvenli bir ortam vaat eder. Örneğin çocuksuz bir kadın, olağanüstü gücüne güvendiği bir türbeye giderek satılma ritüelini gerçekleştirdiğinde artık önceki durumundan çocuk sahibi olmaya doğru bir adım atmıştır ve daha umutludur. Başka bir örneği de aşerme safhasıyla ilgili verebiliriz. Aşeren kişinin canının istediğini yemesine dair inanç ve şayet istediğini yemezse bebeğe ve anneye zarar geleceğine dair kaçınmalara uyan kişilere tabular, çocuğunun genel görünüşüyle ilgili garanti verir. Böylelikle tabular, toplumun sağlıklı nesillerle devam etmesinin güvencesini sunar, gereksiz endişelerden onu kurtarır.

5. Topluluğu bir araya getirme ve ortak bir hedef belirleme işlevi:

Doğum, zorlu bir süreçtir. Anne ve bebeğin zayıf bir süreçte bulunması dolayısıyla doğum, “sadece geleceğin annesinin davranışlarını değil, aynı zamanda onun yakınlarını da ilgilendirmekte, giderek grubun benimsediği ve uyguladığı birer kaçınma kalıbı durumuna gelmektedir.” (Örnek, 2016: 192).

Doğumdan sonra anneyi korumaya yönelik pek çok ritüel ve inanış bulunmaktadır. Doğum ritüelleri ve bu bağlam içinde ortaya çıkan tabular, Durkheim’ın belirttiği şekilde “yalnızca inanılan tanrıya bağlayan bağları güçlendirme işlevi görmez, ayrıca bireyi üyesi olduğu toplumsal gruba bağlayan bağları da güçlendirir; ritüel aracılığıyla grup kendi bilincine varır.” (akt. Morris, 2004: 195).

6. Eğitici işlev:

Doğum yapmış biri kaçınıcı çocuğunu doğurursa doğursun yeni bir doğum yaptığında mutlaka kendisine bu konuda yardımcı olan birine ihtiyaç duyar. Bu noktada kadına yardımcı olacak kişi, eski bilgilerini yeniden gözden geçirir; yeni bilgileri ise yeni doğum yapan bir anne gibi yeniden öğrenir. Bu noktada lohusa sürecinde annenin ve bebeğin kaldığı ev, âdetâ geleneğin öğrenildiği bir derslik olur. Turner'ın "terbiye edici eşik işlevi" olarak nitelendirdiği işlev de bu olsa gerektir. Turner, eşikte bulunan aday için, "kendilerine alçak gönüllülüğü öğretecek sınımalara ve çilelere maruz bırakılırlar." (Turner, 2018: 176) demektedir.

Sonuç

Doğum, içerisinde toplumun yargılarını, inanışlarını, tabularını yansıtan önemli bir süreçtir. Bu makale kapsamında doğum tabularının hem birey için hem de toplum için önemli olduğu ve toplumun gelişen, değişen yapısına rağmen varlığını ve işlevini sürdürdüğü görülmüştür.

Yapılan incelemede neredeyse evlilikle başlayan doğum tabularının doğum sonrasında da varlığını sürdüren geniş kapsamlı bir geçiş ritüeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ölüm ile yaşam arasında bir çizgide bulunan anne ve bebeğin korunarak yeniden topluma katılması amacını taşıyan bu tabuların toplumun yapısındaki değişikliklerle birlikte günümüzde canlı bir şekilde varlığını sürdürdüğü makaleden ulaşılabilecek başlıca sonuçtur. Bu değişikliklerin daha geniş kapsamlı bir başka çalışmada ele alınarak incelenmesi önemlidir.

Çalışma sonucu, doğumla ilgili pek çok tabunun var olduğu görülmüştür. Özellikle geleneksel toplumlarda bunların annenin ve çocuğun korunmasını sağlamanın yanı sıra sosyal, kültürel, dinî, siyasî ve eğitsel pek çok işlevinin olduğu saptanmıştır. Çalışmanın kapsamının sınırlı olması göz önüne alınarak bunlardan yalnızca birkaçı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Bu işlevlerin daha geniş kapsamlı ele alınmasının alana önemli bir katkı sağlayacağı açıktır.

Sonnotlar

1 Morris'in Durkheim'den özetleyerek aktardığı bu söz için bkz.(Durkheim, 2005: 28).

Kaynaklar

- ANOĞİN, A. V. (2017). "Teleütlerin Tasavvuruna Göre Ruh ve Özellikleri". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.44.
- ARAZ, R. (1995). *Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- ARIK, D. (2010). "Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği". *Dini Araştırmalar*, C. 13, S. 36, ss. 1-20.
- ARIK, D. ve EROĞLU, A. H.. (2019). *Halk İnanışları*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- DURKHEIM, E. (2005). *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. (Çev.: Fuat Aydın), İstanbul: Ataç Yayınları.
- EMİROĞLU, K. ve AYDIN, S. (2009). *Antropoloji Sözlüğü*. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.
- ERGİN, M. (2001). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- FRAZER, J. G. (2019). *Ruhun Tehlikeleri ve Tabu*. (Çev.: İsmail Hakkı Yılmaz), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- FREUD, S. (2002). *Totem ve Tabu*. (Çev.: K. Sahir Sel), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- GENNEP, A. V. (2022). *Geçiş Ritleri-Tabular, Batıl İnançlar, Büyüler, Ayinler ve Törenler*. (Çev.: Oylum, Bülbül Beşler), İstanbul: Nora Kitap.
- GÜNGÖR, O. C. (2016). *Türkçede Çocukla İlgili Söz Varlığı*. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- IRMAK, Y. (2016). “Doğumdan Ölüme Bingöl Geçiş Dönemleri İnanç ve Uygulamaları”. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 6, S. 11.
- KALAFAT, Y. (2022). Kişioğlu'nun Er Kişi Kadın Kişi Yapılanmasında Alpliğin Mistik Boyutu Aranabilir Mi? Türk Dünyasında Alp Kadın Uluslararası Sempozyumu, *Gazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi e-Bildiri Kitabı*.
- LEACH, M. (Ed.). (1972). *Standart Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, New York: FunkandWagnalls.
- MALINOWSKI, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev.: Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- MORRİS, B. (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*: (Çev.: Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi.
- ÖRNEK, S. V. (2016). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu.
- ÖRNEK, S. V. (1979). *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*. Birinci Baskı, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- POLAT, K. (2017). “Kutsal Nesnelere İlgili Halk İnanışları”. *Halk İnanışları*. (Ed.: Durmuş Arık, Ahmet Hikmet Eroğlu), Ankara: Grafiker Yayınları.
- REED, E. (1994). *Kadının Evrimi I*. (Çev.: Şemsa YeğİN), 2. Basım, İstanbul: Payel Yayınları.
- ROUX, J. P. (2011). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. (Çev.: Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınları.
- TURNER, V. (2018). *Ritieller, Yapı ve Anti-Yapı*. (Çev.: N. Küçük), İstanbul: İthaki Yayınları.
- VARGÜN, B. (2018). “Doğum ve Doğum Sonrasında Anne ve Bebeğin Korunmasına İlişkin Geleneksel Uygulamalar”. *International Journal of Human Sciences*, Volume: 15, Issue: 2.
- YÜKSEL, D. (2007). *Gaziantep ve Çevresinde Doğumla İlgili İnanış ve Uygulamalar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1:** Seher Yeşİldağ, 47 yaşında, Ev Hanımı, Çankırı/Merkez. (Görüşme: 03.05. 2022)
- KK-2:** Dilber Yeşİldağ, 65 yaşında, Ev Hanımı, Çankırı/Merkez. (Görüşme: 03.05. 2022)
- KK-3:** Gülseren Yeşİldağ, 45 yaşında, Ev Hanımı, Çankırı/Merkez. (Görüşme: 03.05. 2022)
- KK-4:** Fatma Yeşİldağ, 32 yaşında, Ev Hanımı, Çankırı/Merkez. (Görüşme: 03.05. 2022)